MAKTABGACHA YOSH DAVRIDA PSIXOFIZIOLOGIK RIVOJLANISHNING UMUMIY TAVSIFI

Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Pedagogika fakulteti surdo tarjimonlik yonalishi talabalari
Suyarkulova Go‘zal Elmurod qizi
suyarkulovaguzal@gmail.com

Tajibayeva Madinabonu Lochinbek qizi
madinatojiboyeva503@gmail.com

Ilmiy rahbar : **Abdurasulov Jaxongirmirzo**

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning (3-7 yosh) psixofiziologik rivojlanish qonuniyatlari tizimli ravishda tahlil qilinadi. Tadqiqotda bolaning jismoniy o‘sishi, markaziy nerv tizimining shakllanishi, kognitiv jarayonlarning dinamikasi hamda ushbu davrning yetakchi faoliyati bo‘lgan o‘yinning shaxs shakllanishidagi o‘rni yoritilgan. Shuningdek, O‘zbekiston psixologiya maktabi vakillarining qarashlari asosida maktab ta’limiga psixofiziologik tayyorgarlik mezonlari va maktabgacha yoshdagi "psixologik yangi tuzilmalar" (neoplazmalar) ilmiy jihatdan asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: maktabgacha yosh, psixofiziologiya, neyrogenez, syujetli-rolli o‘yin, ixtiyoriy diqqat, ko‘rgazmali-obrazli tafakkur, maktabga tayyorgarlik, ijtimoiy rivojlanish vaziyati, akseleratsiya, sensor tarbiya.

KIRISH

Maktabgacha yosh davri — inson shaxsining "oltin davri" bo‘lib, bu bosqichda bolaning barcha asosiy psixofiziologik funksiyalari intensiv tarzda shakllanadi. Agar ilk bolalik (1-3 yosh) mustaqillikning tug‘ilishi bo‘lsa, maktabgacha yosh (3-7 yosh) ijtimoiy munosabatlar olamiga chuqur kirib borish va dunyoni kashf etish pallasidir. O‘zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida"gi qonuni hamda "Ilk qadam" davlat dasturi doirasida amalga oshirilayotgan islohotlar bolaning intellektual va jismoniy salohiyatini uyg‘un rivojlantirishga qaratilgan [1, 15-b.]. L.S. Vigotskiy ta’kidlaganidek, maktabgacha yoshdagi rivojlanishning markazida **o‘yin faoliyati** turadi va u bolaning nafaqat ruhiyatini, balki miya funksiyalarini ham qayta quradi [2, 72-b.]. Zamonaviy neyropsixologiya ma’lumotlariga ko‘ra, bolaning miyasi 6 yoshga kelib kattalar miyasi hajmining 90% qismiga yetadi, bu esa ushbu davrning psixofiziologik jihatdan qanchalik strategik muhimligini ko‘rsatadi [3, 95-b.].

Maktabgacha yoshda bolaning tana tuzilishi sezilarli darajada o‘zgaradi. 5-6 yoshlarda bolada "birinchi fiziologik o‘sish sakrashi" (filippin testi bilan aniqlanadi) kuzatiladi [4, 52-b.]. Bu davrda qo‘l-oyoqlarning uzayishi, skeletning suyaklanish jarayoni davom etishi va mushak tizimining rivojlanishi ro‘y beradi [5, 125-b.]. Yurak hajmi kengayadi, lekin qon tomirlari hali tor bo‘lgani sababli, bola jismoniy zo‘riqishlarga nisbatan sezgir bo‘ladi [6, 132-b.]. O‘pkaning hayotiy sig‘imi ortadi, bu esa miyaning kislorod bilan yaxshi ta’minlanishiga va intellektual faollikning oshishiga olib keladi. E.G‘. G‘oziyev ta’kidlaganidek, jismoniy sog‘lomlik maktabgacha yoshdagi bolaning emotsional barqarorligi uchun fundament bo‘lib xizmat qiladi.

Maktabgacha yoshdagi eng muhim neyrofiziologik jarayon — bu miya yarim sharlarining funktsional asimmetriyasi kuchayishi va miya po‘stlog‘ining turli sohalari o‘rtasidagi aloqalarning (assotsiativ zonalar) shakllanishidir. Miya peshona qismlarining rivojlanishi bolada **ixtiyoriylik** elementlarini yuzaga keltiradi. Bola o‘z xatti-harakatlarini ma’lum maqsad asosida boshqarishni boshlaydi. Bu davrda neyronlararo sinaptik bog‘lanishlar juda yuqori sur’atda bo‘ladi, bu esa bolaning yangi ma’lumotlarni hayratlanarli tezlikda o‘zlashtirishiga imkon beradi. M.G. Davletshin o‘z tadqiqotlarida ta’kidlaganidek, aynan 5-6 yoshda bolaning nutqiy-mantiqiy markazlari faollashadi, bu esa uni tizimli ta’limga tayyorlaydi.

Maktabgacha yoshdagi bilish jarayonlari o‘zining bevositaligi va emotsionalligi bilan ajralib turadi. Sensor tarbiya natijasida bola rang, shakl, hajm kabi standartlarni o‘zlashtiradi. J. Piaje ta’kidlaganidek, bu davrda bolaning tafakkuri "egotsentrik" xarakterga ega, ya’ni u dunyoni faqat o‘z nuqtai nazaridan ko‘radi. Ko‘rgazmali-harakatli tafakkurdan ko‘rgazmali-obrazli tafakkurga o‘tiladi. Bola endi predmetning o‘zi bo‘lmasa ham, uning obrazi bilan fikr yuritishi mumkin. Maktabgacha yoshda xotira asosan g‘ayriixtiyoriy bo‘ladi. Bola o‘zi uchun qiziqarli va emotsional bo‘lgan narsalarni yaxshi eslab qoladi.

O‘yin — bu maktabgacha yoshdagi bolaning "ish joyi"dir. Syujetli-rolli o‘yinlarda bola kattalar dunyosini modellashtiradi, ijtimoiy rollarni (shifokor, o‘qituvchi, ota) o‘zlashtiradi. O‘yinning psixofiziologik ahamiyati. O‘yin qoidalariga bo‘ysunish orqali bola o‘z impulslarini nazorat qilishni o‘rganadi. Bir predmet o‘rniga ikkinchisini qo‘llash (tayoqchani ot qilish) mantiqiy tafakkur uchun zamin yaratadi. O‘yin orqali bola o‘z qo‘rquvlari va xavotirlarini chiqarib tashlaydi. Z.T. Nishonova ta’kidlaganidek, o‘yin bolaning "yaqin rivojlanish zonasi"ni yaratadi, chunki o‘yinda bola o‘zining real yoshidan balandroq harakat qiladi. Maktabgacha yoshning oxiriga kelib (6-7 yosh) bolada quyidagi muhim o‘zgarishlar yuzaga keladi, Maktabgacha yoshdagi rivojlanishda "akseleratsiya" muammosi bugungi kunda dolzarbdir. Bolalarning intellektual rivojlanishi (axborot ko‘pligi sababli) tezlashgan bo‘lsa-da, ularning emotsional va ijtimoiy yetukligi ko‘pincha ortda qolmoqda. Bu esa "maktabga tayyor emaslik"ning yangi ko‘rinishlarini keltirib chiqarmoqda.

Shuningdek, maktabgacha yoshdagi bolalarda "kreativlik tanqisligi" kuzatilmoqda. Buning sababi — tayyor plastik o‘yinchoqlar va gadjetlar bolaning tasavvur (fantaziya) qilishiga joy qoldirmayapti. Pedagogik psixologiya tavsiya etadiki, bolaga "yarim tayyor" o‘yinchoqlar (kubiklar, bo‘yoqlar, loy) berish uning miya assotsiativ zonalarini yaxshiroq rivojlantiradi. O‘zbekistonlik psixolog olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, maktabgacha yoshda nutqiy rivojlanish tafakkurning asosi bo‘lib qolmoqda. Agar bola 6 yoshga kelib o‘z fikrini mantiqiy bayon eta olmasa, bu uning maktabdagi o‘zlashtirishiga jiddiy to‘siq bo‘ladi.

XULOSA

Maktabgacha yosh davri — bu insonning butun hayoti davomida foydalanadigan psixofiziologik resurslari shakllanadigan davrdir. Maqolada tahlil qilinganidek, ushbu davrning rivojlanish natijalari quyidagilarda namoyon bo‘ladi. Maktabgacha yoshdagi bolani tarbiyalash — bu uning tabiatiga xalal bermasdan, uning tabiiy qiziqishlarini o‘yin orqali qo‘llab-quvvatlashdir. Sog‘lom va intellektual yetuk avlodni shakllantirish uchun nafaqat bolaning bilimiga, balki uning psixofiziologik sog‘ligiga ham birdek e’tibor qaratishimiz lozim. Maktabgacha ta’lim — bu shunchaki maktab oldidagi bosqich emas, balki hayotning eng mazmunli va poydevorli qismidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (APA uslubida)

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. (2019). *O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi*. PF-5712-son. (15-22-betlar).
2. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press. (72-80-pages).
3. G‘oziyev, E. G‘. (1994). *Yosh davrlari psixologiyasi*. Toshkent: O‘qituvchi. (95-102-betlar).
4. Davletshin, M. G. (2002). *Psixologiya va pedagogika*. Toshkent: O‘zbekiston. (52-58-betlar).
5. Piaget, J. (1952). *The Origins of Intelligence in Children*. New York: International Universities Press. (125-130-pages).
6. Nishonova, Z. T. (2005). *Mustaqil fikrlash psixologiyasi*. Toshkent: Fan. (132-138-betlar).
7. Karimova, V. M. (2000). *Ijtimoiy psixologiya*. Toshkent: Fan. (102-108-betlar).
8. G‘oziyev, E. G‘. (2010). *Umumiy psixologiya*. Toshkent: Universitet. (88-94-betlar).
9. Elkonin, D. B. (1978). *Psixologiya igry*. Moscow: Pedagogika. (64-72-pages).
10. Slastenin, V. A. (2012). *Pedagogika va psixologiya*. Toshkent: Fan va texnologiya. (115-120-betlar).